

De rijkdom van Peru - Deel 8

VERFLES IN DE JUNGLE

De hoge jungle van Peru herbergt een rijkdom aan planten die je kunt gebruiken voor het verven van wol. Het bereik van de natuurlijke kleuren is verbluffend; van goudgeel tot bloedrood en van koffiebruin tot legergroen.

TEKST EN BEELD: LISETTE VERKERK

Geweven bedsprei.

Het is een aloude traditie. Door wortels, bladeren, bloemen en mos langzaam te koken geven deze plantendelen hun kleurstof af. Dit levert prachtige kleuren op zoals het koffiebruin en legergroen van de Moti Moti-bes, het goudgeel van de Yanali boombast, het olijfgroen van de Chillka-bladeren, het aquamarijn blauw-groen van de Kinsa Kucho en het heldere citroengeel van de Tiri-bladeren. Paars, bloedrood, oranje en roze zijn afkomstig van de cochenille, een schildluis die leeft op schijfzactussen.

In het dorpje Parobamba in de hoge jungle van Peru – *la ceja de la selva*, oftewel *de wenkbrauw van de jungle* – woont en werkt verfmeester Daniel Soncco Gayoso. Dit gebied heeft een vochtig tropisch klimaat en een gevarieerde vegetatie met grote bomen, orchideeën, bromelia's, varens, mossen en korstmossen. Ook zijn hier veel inheemse planten te vinden met betoverende Quechua-namen als Yanali, Tiri, Kinsa Kuchu en Chillka. De hooglandindianen gebruiken deze planten, die kenmerkend zijn voor het ecosysteem van de hoge jungle, voor het verven van wol. Ook Daniel werkt veel met deze planten uit zijn directe leefomgeving.

KANT-EN-KLARE GARENS

In de bergdorpen in de regio Cuzco wordt van oudsher gewerkt met alpaca- en schapenwol. In het verleden sponnen en verfdeden de vrouwen de wol van hun eigen dieren. Tegenwoordig kopen veel vrouwen kant-en-klare garens in Cuzco. Deze zijn sterk, snel te verwerken en in elke kleur verkrijgbaar. Vanaf het moment dat het gebruik van synthetisch garen populair is geworden, is het plantaardig verven ook in deze streek in onbruik geraakt.

Bergdorp in de Andes.

Gelukkig zijn er steeds meer initiatieven die de waarde en rijkdom van plantaardig verven erkennen en opnieuw introduceren. Daar draagt ook Daniel zijn steentje aan bij. Hij deelt zijn rijke kennis van de inheemse planten en het plantaardig verfproces met weefgroepen uit de dorpsgemeenschappen. In een enkel geval geeft hij ook 'verfles' aan een groep geïnteresseerde toeristen.

Opvallend is dat de vrouwen in Parobamba volop spinnen en weven, maar dat de bewoners niet meer traditioneel gekleed gaan. De producten die de bewoners hier maken, verkopen ze in de luxe winkel annex galerie Awana Kancha. Een geliefde tussenstop voor toeristen, op weg naar de Incaruïnes en de kleurrijke markt van de stad Pisac. Ook de familie van Daniel verkoopt hun kwaliteitsproducten aan deze winkel.

MEER KLEURTONEN

Voor het verven moet de wol schoon en vetvrij zijn. Aangezien schapenwol van nature vet is, moet deze van tevoren worden gewassen met water en zeep. Alpacawol bevat vrijwel geen vet; het met de hand verwijderen van vuil en plantenresten is dan ook vaak voldoende.

Het verven van de wol met natuurlijke verfstoffen geeft een enorme rijkdom aan kleuren. Natuurlijk materiaal is namelijk opgebouwd uit verschillende kleurtonen en niet uit één toon, zoals de synthetische verfstoffen. Dit zorgt voor een diepe en intense kleur. De verschillende planten vereisen verschillende behandelingen in het verfproces. Bladeren bijvoorbeeld moet je fijnsnijden. Bessen, boomschors en gedroogde cochenilles (luizen) worden vermalen, zodat er een zo groot mogelijke oppervlakte van het materiaal in aanraking komt met water.

HOUTVUUR

Traditioneel koken bewoners van de bergdorpen hoog in de Andes op een houtvuur. In een grote pan brengen ze water aan de kook, waarna ze de temperatuur terugbrengen. Het regelen van de temperatuur van het houtvuur gebeurt door hout of snel brandend materiaal – bijvoorbeeld gedroogde lamapoep of gedroogde bladeren van de eucalyptusboom – toe te voegen of juist weg te nemen. Nadeel van het koken op een houtvuur is de flinke rookontwikkeling die ontstaat door het vochtige materiaal. Deze rook irriteert de ogen en luchtwegen. Vandaar dat Daniel werkt met een eenvoudig kooktoestel, aangesloten op een gasfles.

NIET UIT EEN BOEKJE

Een belangrijk verschil met de meeste Europeanen is dat de hooglandindianen niet werken volgens de aanwijzingen uit een boekje, maar juist op ervaring en gevoel. Door het water met de plantendelen in de pan te bestuderen, weten ze of het vuur wat hoger gestookt moet worden of juist niet. Of dat ze extra wortels of bladeren moeten toevoegen om de kleur

intensier te maken. Of misschien is er juist een beitsmiddel nodig om de kleur te veranderen of fixeren. Is de kleur naar tevredenheid? Dan wordt de wol uit het verfbad gehaald. Nadat de wol in een plastic teil is afgekoeld, kan deze worden uitgespoeld. Dit doen de hooglandindianen vaak in de rivier of een bergstroompje, omdat veel families thuis geen stromend water hebben. De wol is schoon zodra er geen gekleurd water meer vanaf komt. Ten slotte wordt de wol in de aanwezige bomen en struiken in de zon te drogen gelegd. Het resultaat na een dag verven is prachtig!

RECEPTEN VAN DE VERFMEESTER

Verfrecepten worden van generatie op generatie doorgegeven. Hieronder leest u de recepten van Daniel Soncco Gayso om verschillende verfbaden te maken.

COCHENILLE | ORANJE

1 kilo wol, 3 handen gemalen cochenille, 4 handen citroenzuur, klein beetje aluin

Breng in een grote pan ongeveer 12 liter water voor 1 kilo wol langzaam aan de kook. Cochenille kun je

Geverfde wol die moet drogen.

140.000 LUIZEN VOOR 1 KILO KARMIJNROOD

Oranje, bloedrood, roze, donkerblauw, grijs, paars; dat zijn kleuren die je kunt maken met cochenilles, schildluizen die op schijfcactussen leven. Deze cactussen komen niet voor in de hoge jungle, maar omdat rood, oranje en paars belangrijke kleurtonen zijn in het traditionele Peruaanse textiel wordt in vrijwel elke regio wel met cochenille geverfd. De Inca's waren al bekend met het verven met cochenille en aluin als beitsmiddel.

In het verleden was het dieprood van de cochenille zelfs de meest gebruikte kleurstof, en daarmee bijzonder kostbaar. Deze kleurstof bracht de Spaanse Conquistadores (Veroveraars) ooit meer welvaart dan hun goudkoorts.

Cochenille is geregistreerd als voedselkleurstof E120. Voor 1 kilo karmijnrood zijn ongeveer 140.000 luizen nodig. De luizen worden geogst in de maanden na de regentijd, in maart en april, dan zijn ze lekker vet. Met fijne takjes worden de luizen van de cactusschijven in een bakje geveegd, waarna ze te drogen worden gelegd in de zon. De cactussen groeien in het wild, vaak op ruw terrein. Tijdens het oogsten moet je daarom oppassen voor de fijne stekeltjes van de vijgen; deze irriteren de huid en zijn vaak moeilijk te verwijderen. Als de luizen goed droog zijn, kun je ze tussen twee stenen fijnmalen tot een poeder dat mooi dieprood van kleur is.

namelijk niet toevoegen aan koud water; de temperatuur van het water moet minimaal 40 graden Celsius zijn. Belangrijk is daarbij om te weten dat het kookpunt in het Andesgebergte door de ijle lucht veel lager ligt dan in Nederland. In Parobamba, het dorp waar Daniel woont, ligt het kookpunt bijvoorbeeld op 84 graden Celsius.

Laat het water 15 minuten koken. Voeg cochenille, citroenzuur en een klein beetje aluin toe om de paarstenen intenser te maken. Voeg op hetzelfde moment de wol aan het verfbad toe. Laat dit niet te lang koken, omdat de substantie van het verfbad dan verandert in pudding. Goed roeren. Laat de pan vervolgens even rusten en afkoelen. Spoel tot slot de wol uit.

Met cochenille geverfde strengen wol.

COCHENILLE | BLOEDROOD EN ROZE

1 kilo wol, 3 handen gemalen cochenille, 2 handen citroenzuur, een klein beetje aluin

De werkwijze is hetzelfde als bij voorgaand recept. Het verschil in kleur zit 'm in de gebruikte hoeveelheid citroenzuur. Die is voor bloedrood (2 handen) kleiner dan voor oranje (4 handen). Het restbad zal na toevoeging van ongeveer 1,5 hand aluin roze verven.

COCHENILLE | DONKERBLAUW EN ZACHT GRIJS

1 kilo wol, 3 handen gemalen cochenille, ijzersulfaat

Breng water aan de kook en laat dit 15 minuten koken. Voeg cochenille en ijzersulfaat toe aan het verfbad, evenals de wol. Goed roeren. Vervolgens even laten rusten, af laten koelen en uitspoelen. Het restbad verft een zacht grijs.

COCHENILLE | AUBERGINE PAARS

1 kilo wol, 3 handen gemalen cochenille, 1 hand citroenzuur, klein beetje aluin en ijzersulfaat

Bij dit recept is het belangrijk dat je citroenzuur, aluin en ijzersulfaat niet tegelijk toevoegt! Doe dit met een tussentijd van enkele minuten. Breng water aan de kook en laat dit 15 minuten koken. Voeg cochenille en citroenzuur toe aan het verfbad, evenals de wol. Goed roeren. Vervolgens even laten rusten. Voeg een klein beetje aluin toe en roer goed. Laat even rusten, voeg daarna ijzersulfaat toe. Wederom goed roeren en even laten rusten. Vervolgens af laten koelen en uitspoelen.

De Moti Moti bes.

MOTI MOTI | ZWART, KOFFIEBRUIN, LEGERGROEN

1 kilo wol, gemalen Moti Moti (hoeveelheid afhankelijk van de gewenste kleur), 2 handen kopersulfaat

Voor het verven met Moti Moti heb je veel bessen nodig. Deze moeten voor het verven fijngemalen worden. Afhankelijk van de hoeveelheid gebruikte Moti Moti-bessen kun je zwart (veel), koffiebruin (iets minder) en legergroen (weinig) verven. De rijpe bessen kun je goed gedroogd ook bewaren.

Laat de gemalen Moti Moti van het begin af aan meekoken. Het water en de gemalen bessen moeten minimaal 30 minuten koken, samen met de wol. Neem de pan van het vuur en giet de wol samen met het water over in een ruime plastic teil. Laat dit even afkoelen en beits na met twee handen kopersulfaat. Laat dit minimaal 0,5 uur staan, waarbij je regelmatig roert zodat de wol mooi egaal verft. Daarna uitspoelen.

TIRI | CITROEN GEEL

1 kilo wol, pan vol Tiri

Tiri is te herkennen aan de duidelijke nerfstructuur van het blad. Voor een intens gele kleur heb je heel veel (een goede pan vol) Tiri-bladeren nodig die goed rijp zijn.

Kook de Tiri-bladeren van het begin af aan mee. Laat het water en de bladeren minimaal 1 uur koken, samen met de wol. Vervolgens even laten afkoelen en uitspoelen.

Het verzamelen van de Chillkabladereen en het aan de kook brengen ervan.

CHILLKA | OLIJFGROEN

1 kilo wol, pan vol Chillka, 2 handen kopersulfaat, klein beetje ijzersulfaat

Ook voor het verven met de Chillka-bladeren heb je heel veel plantenmateriaal nodig. Laat water en bladeren ruim 30 minuten koken, samen met de wol. Neem de pan van het vuur en giet de wol en het water over in een ruime plastic teil. Laat dit even afkoelen en beits na met 2 handen kopersulfaat en een klein beetje ijzersulfaat voor een iets sterker groen. De kleur verandert van heel lichtgeel/-groen naar olijfgroen. Goed roeren en daarna uitspoelen.

KINSA KUCHO | AQUAMARIJN LICHT EN DONKER

1 kilo wol, 250 gram gemalen Kinsa Kucho

Kinsa Kucho ziet eruit als een stevige grassoort met drie hoeken, waaraan het zijn naam ook te danken heeft; *kinsa* betekent namelijk *drie* in de oude indianentaal, het Quechua. De sprieten met een zwarte schimmel zijn geschikt om mee te verven. Het plantenmateriaal wordt van tevoren fijngemalen.

De Kinsa Kucho sprieten.

Om prachtig goudgeel te krijgen gebruikt men de bast van de Yanaliboom.

YANALI | GOUDGEEL

1 kilo wol, een stuk bast van de Yanali

Het verven met de bast van de Yanaliboom is het meest verrassend. Niet de boom op zich is bijzonder; die is eerder wat saai en dood. Maar het geheim bevindt zich onder de bast, een prachtig helder oranje. Door het water met de boombast ruim 30 minuten te laten koken verft de wol een bijzonder goudgeel.

BEITSMIDDELEN

Beitsmiddelen worden aan het verfproces toegevoegd om de kleur te fixeren of te veranderen. In het plantaardige verfproces kun je verschillende beitsmiddelen gebruiken. Bijvoorbeeld *sal de limon* (citroenzuur), *pedra alumbre* (aluin) en ijzer- en kopersulfaat. Elk beitsmiddel heeft zijn specifieke eigenschappen. Welke je kiest, hangt af van het beoogde resultaat.

Beitsmiddelen worden gebruikt voor, tijdens en na het verfproces. De verschillende processen noemen we voorbeitsen, meebeitsen en nabeitsen. Bij het gebruik van aluin, citroenzuur en ijzersulfaat blijft er – mits niet overvloedig gebruikt – nauwelijks residu achter. Deze middelen worden immers opgenomen door de wol. Dit betekent dat je het afvalwater gewoon door de afvoer kunt wegspoelen. Het beitsmiddel dat het milieu het minst aantast is aluin. Kopersulfaat is echter wel schadelijk voor het milieu.

Peruanen gebruiken in plaats van ijzer- en kopersulfaat vaak Ccolpa, een vulkanisch gesteente. Het probleem bij het gebruik van dit gesteente is dat de samenstelling wisselt – en dus ook het verfresultaat. Ijzer- en kopersulfaat daarentegen zijn stabiel van samenstelling.

Daniel Soncco Gayoso gebruikt onderstaande beitsmiddelen tijdens het verfproces.

- *Piedra alumbre* (aluin). Wit poeder, zoals suiker. Aluin, een mineraal, zit vaak in ontsmettingsmiddelen en deodoranten en wordt tevens als bloedstelpend middel gebruikt. Wordt het meeste toegepast als beitsmiddel en geeft heldere tinten.
- *Sal de limon* (citroenzuur). Wit poeder, wordt uit citrusvruchten gewonnen.
- *Ijzersulfaat*. Lichtgroen poeder. De aardkorst bestaat voor 5 procent uit ijzer. Ijzersulfaat is een product afkomstig van de afvalstromen van de staalindustrie die een verbinding met zwavelzuur zijn aangegaan.
- *Kopersulfaat*. Blauw poeder. Zowel koper- als ijzersulfaat wordt toegepast bij het nabeitsen om de kleur donkerder te maken.

Diverse beitsmiddelen